

УДК УДК 130.2:141.78-021.68:008"20"

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2023-4-22>

Олексій КРАСНЕНКО

викладач кафедри тележурналістики та майстерності актора, Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Євгена Коновальця, 36, м. Київ, Україна, 01133

ORCID: 0000-0001-9678-1603

Бібліографічний опис статті: Красненко, О. (2023). Дефініції культурного простору в системі культурологічного знання. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 160–166, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-4-22>

ДЕФІНІЦІЇ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Мета статті полягає у виявленні сутності поняття «культурний простір» на основі аналізу понять «культура» та «простір», аналізі його трактування у вітчизняній та закордонній науковій літературі, а також уточнення методологічних підходів до його дослідження. **Методологія дослідження** поєднує метод інтерпретації та операціоналізації понять (для виявлення змістової сутності поняття «культурний простір»), метод термінологічного аналізу, метод теоретичного аналізу наукової літератури з теми дослідження та ін. Окреслення найбільш поширених у культурологічних працях дефініцій поняття «культурний простір» та аналіз методологічних підходів до його дослідження зумовлює наукову новизну. **Висновки.** У сучасній культурологічній літературі не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «культурний простір», а найбільш поширеними є позиціювання як: історично, територіально та демографічно зумовленого складного культурологічного, соціального, психологічного, філософського поєднання цінностей, ідей, предметів, речей, традицій, настроїв, етичних, естетичних норм, соціально-політичних поглядів у певній культурній ситуації, що проявляються у конкретний час в межах конкретного ареалу; простір творчої діяльності людини, що забезпечує діалог різних культур на основі символічної мовленнєвої комунікації та народжує нові цінності і сенси, формує багатоманіття культурних текстів і виступає як єдність культур того чи іншого ареалу; інтегрованої моделі, сукупності взаємодоповнюючих культурних практик та механізмів їх функціонування; системної цілісності кількох рівнів: довкілля, соціуму, комунікації та інтелекту; умовного ареалу, в якому формується та реалізується творча діяльність людини.

Характерними властивостями культурного простору є: наявність чіткої структури, динаміка, неоднорідність, універсальність, фундаментальність, віртуальність та ін.

Дослідження виявило, що в сучасному науковому вимірі існує кілька теоретичних концепцій культурного простору: антропологічні, абстрактні та літературно-мистецькі (за О. Гриценко); основними методологічними підходами до його дослідження є: функціональний, акціоналістський, антропологічний, діалектичний, ноосферний, кібернетичний, реляційний, синергетичний, інформаціологічний.

Ключові слова: культурний простір, дефініція, методологічні традиції, культурологічні підходи, теоретичні концепції.

Oleksiy KRASNENKO

Lecturer at the Department of Television Journalism and Actor's Skills, Kyiv National University of Culture and Arts, 36 Yevhena Konovaltsia street, Kyiv, Ukraine, 01133

ORCID: 0000-0001-9678-1603

To cite this article: Krasnenko, O. (2023). Definitzii kulturnoho prostoru v systemi kulturolohichnoho znannia [Definitions of cultural space in the system of cultural knowledge]. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 160–166, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-4-22>

DEFINITIONS OF CULTURAL SPACE IN THE SYSTEM OF CULTURAL KNOWLEDGE

The **purpose** of the article is to reveal the essence of the concept of "cultural space" based on the analysis of the concepts of "culture" and "space", the analysis of its interpretation in domestic and foreign scientific literature, as well as clarification of methodological approaches to its research. The **research methodology** combines the method of interpretation and operationalization of concepts (to reveal the content essence of the concept of "cultural space"),

the method of terminological analysis, the method of theoretical analysis of scientific literature on the research topic, etc. The outline of the most common definitions of the concept of "cultural space" in cultural works and the analysis of methodological approaches to its research determine the scientific novelty. Conclusions. In modern cultural literature, there is no single generally accepted definition of the concept of "cultural space", and the most common are positions as: a historically, territorially and demographically conditioned complex cultural, social, psychological, philosophical combination of values, ideas, objects, things, traditions, attitudes, ethical, aesthetic norms, socio-political views in a certain cultural situation, manifested at a specific time within a specific area; the space of human creative activity, which provides a dialogue of different cultures based on symbolic speech communication and gives birth to new values and meanings, forms a multiplicity of cultural texts and acts as a unity of cultures of one or another area; integrated model, a set of complementary cultural practices and mechanisms of their functioning; system integrity of several levels: environment, society, communication and intelligence; conditional area in which the creative activity of a person is formed and realized.

The characteristic properties of the cultural space are: the presence of a clear structure, dynamics, heterogeneity, universality, fundamentality, virtuality, etc.

The study revealed that in the modern scientific dimension there are several theoretical concepts of cultural space: anthropological, abstract and literary and artistic (according to O. Hrytsenko); the main methodological approaches to its research are: functional, actionist, anthropological, dialectical, noospheric, cybernetic, relational, synergistic, informational.

Key words: *cultural space, definition, methodological traditions, cultural approaches, theoretical concepts.*

Актуальність проблеми. У багатьох сучасних наукових публікаціях з проблем культури поширеним є поняття «культурний простір», проте явище, означене ним досі належить до числа маловивчених. Частина праць, в яких згадується культурний простір, присвячена дослідженню інших питань культурології і вживається як фігура мови, або як метафора. Складність та багатоаспектність явища культурного простору зумовило появу багатьох різноманітних спроб його визначення та уточнення його меж.

На сучасному етапі систематична культурологічна рефлексія складного феномену культурного простору необхідна для його подальшого удосконалення, зростання інтелектуального, морального та естетичного потенціалу. Вивчення та осмислення існуючих дефініцій культурного простору має методологічне значення для його дослідження, дозволяє виділити основні напрями культурологічної думки, визначити ті з них, що розглядають досліджуване явище як системну цілісність.

Аналіз останніх досліджень. Проблема культурного простору отримала висвітлення в окремих дослідженнях та публікаціях вітчизняних науковців: дисертаційному дослідженні О. Степанової «Національний культурний простір України: концептуальні засади розвитку і становлення» (2017); монографіях: О. Гриценка «Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування» (2019) та О. Шершньової «Формування нової моделі культурного простору (на

прикладі громад Рівненщини)» (2019); статтях: О. Олійник «Культурний простір, комунікація, місто: співвідношення понять» (2019), А. Філіної «Культурний простір: основні його види та культурна діяльність суспільства щодо задоволення соціокультурних потреб громадян» (2016), А. Давиденко «Культурний простір як основа формування концептів» (2019), В. Марченко та С. Віткалова «Регіональний культурний простір України як фактор активізації мистецької ініціативи» (2014), Г. Фесенко «Роль музеїв у формуванні культурного простору України» (2012) та ін. Акцентуючи на важливості висвітлених авторами різноманітних концепцій культурного простору, особливостей формування культурного простору України, чинників впливу на його подальший розвиток та значущості названих наукових праць для подальших культурологічних досліджень, все ж зауважимо на важливості подальшої розробки означеного питання.

Мега дослідження – виявити сутність поняття «культурний простір» на основі аналізу понять «культура» та «простір», проаналізувати його трактування у вітчизняній та закордонній науковій літературі та методологічні підходи до його дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «культура» зазвичай відноситься до моделей людської діяльності та символічних структур, які надають такій діяльності значення. За Р. Вільямсом «культура» – один із найскладніших термінів, оскільки в його різноманітних визначеннях відображаються різні

теоретичні орієнтації для розуміння або критерії оцінки людської діяльності (Williams, 1983, с. 87). Антропологи найчастіше використовують термін «культура» для позначення універсальної людської здатності класифікувати, кодифікувати та символічно передавати свій досвід. Одне з важливих визначень «культури» було дано М. Мід у 1937 р.: згідно з ним «культура» означає «весь комплекс традиційної поведінки, яка була вироблена людською расою та послідовно засвоєна кожним поколінням (...) форми традиційної поведінки, які є характеристиками даного суспільства, групи товариств, певної раси, певної території чи певного періоду часу (Kupiainen, Sevänen, Stotesbury, 2004, с. 78).

Основним значенням культури є культивування природного росту та розширення; вдосконалення людського розуму. Таким чином, під культурою розуміються моделі поведінки, набуті суспільством і передані за допомогою символів. Вона включає мову, традиції, звичаї та інститути (Thapar, 2004, с. 15). Окрім того, культура відносно до традиції пов'язує минуле з сьогоденням, звідси неісторичний контекст, який є таким же важливим, як і сама культурна форма. Культура завжди є колективним явищем, оскільки вона принаймні частково поділяється з людьми, які живуть або жили в тому самому соціальному середовищі. У цій концепції культура є постійно мінливою сутністю: культура засвоюється, а не успадковується; вона походить від соціального середовища, а не від генів (Segers, 2002, с. 161). «Культура» — це ментальна конструкція, а не вроджена властивість певної спільноти. Теорія культури розглядає культуру як систему, що складається з низки підсистем, таких як економічна, освітня, релігійна, технологічна та художня підсистеми. Кожна підсистема базується на всіх видах діяльності, які виконують учасники. Це означає, що системний підхід цікавить усі «дії», усі «діяльності», які виконують учасники в межах певної підсистеми (Segers, 2002, с. 162). Культура – це спосіб життя людей, що складається з загальноприйнятих моделей мислення та поведінки, включаючи цінності, переконання, правила поведінки, політичну організацію, економічну діяльність тощо, які передаються від одного покоління до наступного шляхом навчання, а не біологічної спадковості (Young, 1994, с. 28).

Отже, культура – це система сенсів, цінностей, відносно яких ми взаємодіємо. Організація простору, часу, значення та комунікації систематично пов'язані з культурою (Rapoport, 1977, с. 14).

У зв'язку з цим можна резюмувати, що: культура вивчається і залежить від виховання в межах – культурного простору; значна складова культури знаходиться нижче рівня свідомого усвідомлення; культурні моделі структурують як мислення, так і сприйняття. У минулому культури часто розглядалися цілком раціоналістично як свідомі творіння. Подібним чином існували більш-менш чіткі рейтинги культур від найпримітивнішої до нашої. Сучасне мислення про культуру певним чином узгоджується з психоаналітичними ідеями, особливо щодо обмеженої та підпорядкованої ролі інтелекту, з розвитком концепції сучасної культури сам інтелект став розглядатися інакше. Людина набуває ідей, переконань, цінностей тощо свого суспільства, і що ці культурні особливості забезпечують основний матеріал, за допомогою якого вони думають і сприймають (Young, 1994, с. 43). Суспільство є структурою їх взаємодії, а культурний простір визначає розташування індивіда (або групи) у цій структурі.

Дослідники, виходячи з матеріалістичного принципу об'єктивності простору і часу, а також визнання їх специфічності на різних рівнях структурної організації буття розглядають простір як співвідношення багатьох явищ та процесів, що зовнішньо співіснують один з одним. Відносно культури це означає встановлення характеру і типу взаєморозміщення і взаємодій, що складають їх структуру на цей час.

Термін «культурний простір» стосується як людей, так і їхнього середовища в межах ряду природних і культурних цінностей. Це поняття визначає не лише певний тип простору, де здійснюється культурна діяльність – він більше пов'язаний із структурою простору, характеристиками навколишнього середовища та, перш за все, людьми в ньому. Поведінковий і психологічний простори також пов'язані з культурним простором, визначеним різними груповими елементами різних категорій, таксономій або доменів (Rapoport, 1977, с. 14). Отже, культурний простір – це не якась специфіка простору, а індивідуальне чи колективне сприйняття просторової якості культурних людей.

Ці типи просторів глибоко пов'язані зі способом життя людей. Оскільки культура завжди є колективним явищем, ці простори мають бути спільними просторами різної діяльності.

Одним із перших дослідників, який ввів у науковий обіг поняття культурного простору був французький історик Ф. Бродель – у своїй праці, присвяченій цивілізації він акцентує увагу на тому, що цивілізація – це «район, культурний простір, своєрідність культурних характеристик та феноменів» (Braudel, 1979, с. 180). Тобто для Ф. Броделя культурний простір пов'язаний виключно з локалізацією певних феноменів та територією їх поширення.

Категорія «простір» виникла і тривалий час існувала саме як категорія культури, а не науки, оскільки ще в давнину просторові характеристики мали символічний сакральний характер.

А. Моль розуміє культурний простір як простір комунікативного процесу, в якому поширюється і функціонує інформація. В середині цього простору він виокремлює кілька рівнів культури відповідно до суб'єкта культури: інформація, накопичена людством протягом історії, так звана «пам'ять світу»; культура колективу; культура соціальної групи; культура індивідуума, що залежить від попередніх рівнів (Moles, 1967, с. 77).

Е. Кассіреп досліджує простір як символічну форму культури, стверджуючи, що «те, що ми називаємо простором, є не якийсь-то своєрідний предмет, що опосередковано являється нам і скоріше упізнається через які-небудь «знаки», але скоріше своєрідний спосіб, особливий схематизм самого зображення. І в цьому схематизмі свідомість отримує можливість нового орієнтування, отримує специфічну спрямованість духовного погляду, завдяки якому всі форми «об'єктивної», непіддатливої дійсності ніби підлягають тепер перетворенню» (Cassirer, 1985, с. 103).

З культурологічної точки зору уточнення будь-якого поняття, включення його в систему конкретно загальних понять залежить від типологічної структури культурної доби, реального етапу розвитку її духовності, стилю та інших типологічних характеристик. Відповідно уточнення поняття «культурний простір» може бути здійснене крізь призму особливостей сучасної дійсності, для якого характерні поява нових ідей та тенденцій.

О. Олійник наголошує на тому, що в сучасній культурології поняття культурний простір «культурний простір розглядається як одна з форм побутування і втілення культури як складної динамічної система, яка постійно змінюється, оскільки, з одного боку, вона сама виробляє нові цінності, знаки і символи, а з іншого – наповнюється, взаємозбагачується надбаннями інших культур» (Олійник, 2019, с. 172).

На думку А. Давиденко, «культурний простір є базисом для формування культурних концептів, які, в свою чергу, репрезентують особливості культури, на основі якої вони утворені» (Давиденко, 2019, с. 84).

Т. Злобіна визначає культурний простір як «окультурений фізичний простір національної держави» (Злобіна, 2009); В. Піскун як «ідейно унаснажена формами культури й об'єктами (комплексами) буттєва сутність соціуму, що увиразнюється у звичаях і способах поведінки людини у повсякденному житті» (Піскун, 2011, с. 106–108).

О. Шершньова, акцентуючи увагу на тому, що незважаючи на формування поняття культурного простору в різних методологічних традиціях єдиної теоретичних розробки не отримало, виділяє наступні методологічні підходи до його дослідження: функціональний, акціоналістський, антропологічний, діалектичний, ноосферний, кібернетичний, реляційний, синергетичний, інформаціологічний, а також наголошує на таких його базових властивостях як: «структурованість, неоднорідність, динамічність, віртуальність, фундаментальність та універсальність, а також захищеність» (Шершньова, 2019, с. 61).

Серед культурологічних підходів до культурного простору найбільш поширеними є: герменевтичний (Г.-Г. Гадамер), акультураційний (Дж. Беррі, Р. Лінтон), ідеаційний (Е. Гуссерль), історичний, історично-інноваційний, культурологічно-аксіологічний, культурфілософський, семіотичний, соціологічний, цивілізаційний, та ін.

О. Гриценко, наголошуючи на відсутності різноманіття вітчизняних теоретичних концепцій культурного простору, акцентує на наявності кількох різноманітних концепцій культурного простору в закордонному науковому вимірі, які він умовно поділяє на три групи: антропологічного походження «ґрунтуються на тій обста-

вині, що будь-яка культура (в антропологічному сенсі) є культурою певної людської спільноти, а вона, як правило, населяє (чи в минулому населяла) певну територію» (Гриценко, 2019, с. 13), абстрактного характеру (нематеріального, що не прив'язаний до фізичного, де реально відбувається культурна діяльність суспільства) (Гриценко, 2019, с. 21) та літературно-мистецького походження (у цьому контексті «художній твір, у певному сенсі, утворює свій власний «уявлений простір»» (Гриценко, 2019, с. 24). Дослідник наголошує на тому, що всі означені концепції в процесі застосування відносно сьогоденної реальності є досить проблематичними, але при цьому основна засада, покладена в їх основу – «культурний простір як сукупність публічних сфер, у яких відбувається культурна комунікація членів «уявленої спільноти» лишається ревалентною (Гриценко, 2019, с. 54).

Варто зауважити, що найбільш поширеними є аксіологічні уявлення про культурний простір. Наприклад, М. Гайдеггер, аналізуючи співвідношення скульптур художнього образу та просторі, підіймає питання про те, чи є художній простір та простір буденного спілкування і поведінки суб'єктивно зумовленими та видозміненими формами єдиного об'єктивного космічного простору, аде ж вони є самостійними об'єктивними формами простору. Німецький філософ пропонує розглядати це питання крізь призму лінгвістичного підходу, вбачаючи в слові «простір» «свободу і відкритість для людського поселення і проживання» (Heidegger, 1969, с. 8). Отже, за М. Гайдеггером, простір – це присутність речей, їх збирання, спільне володіння, тілесне втілення місць, порожнечі (Heidegger, 1969, с. 7).

У представлених вище типах культурний простір характеризується на основі одного з базових принципів, що розкривають його сутність. Проте, оскільки воно є багатовимірним, його можна охарактеризувати лише з урахуванням взаємозв'язку його вимірів, тобто інтегративно. Засновані на системному підході уявлення про культурний простір склада-

ють інтегративний тип розуміння культурного простору. Такий підхід дозволяє розглядати культурний простір як цілісність, що являє розмаїття типів розуміння культурного простору в єдності. В кожному типі культурного простору базовим принципом вважається одне зі змін його сутності, тоді як інтегративний тип акцентує на ідеї багатовимірності сутності культурного простору.

Висновки. У сучасній культурологічній літературі не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «культурний простір», а найбільш поширеними є позиціонування як: історично, територіально та демографічно зумовленого складного культурологічного, соціального, психологічного, філософського поєднання цінностей, ідей, предметів, речей, традицій, настроїв, етичних, естетичних норм, соціально-політичних поглядів у певній культурній ситуації, що проявляються у конкретний час в межах конкретного ареалу; простір творчої діяльності людини, що забезпечує діалог різних культур на основі символічної мовленнєвої комунікації та народжує нові цінності і сенси, формує багатоманіття культурних текстів і виступає як єдність культур того чи іншого ареалу; інтегрованої моделі, сукупності взаємодоповнюючих культурних практик та механізмів їх функціонування; системної цілісності кількох рівнів: довкілля, соціуму, комунікації та інтелекту; умовного ареалу, в якому формується та реалізується творча діяльність людини.

Характерними властивостями культурного простору є: наявність чіткої структури, динаміка, неоднорідність, універсальність, фундаментальність, віртуальність та ін.

Дослідження виявило, що в сучасному науковому вимірі існує кілька теоретичних концепцій культурного простору: антропологічні, абстрактні та літературно-мистецькі (за О. Гриценко); основними методологічними підходами до його дослідження є: функціональний, акціоналістський, антропологічний, діалектичний, ноосферний, кібернетичний, реляційний, синергетичний, інформаціологічний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с.
2. Давиденко А. О. Культурний простір як основа формування концептів. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 2. Вип. 9. С. 84–87.

3. Злобіна Т. Роль культурного простору у процесі становлення української політичної нації: дис. ...канд. філос. наук. Київ: НІСД, 2009. 218 с.
4. Марченко В. В., Віткалов С. В. Регіональний культурний простір України як фактор активізації мистецької ініціативи. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія.* 2014. Вип. 8. С. 44–49.
5. Олійник О. М. Культурний простір, комунікація, місто: співвідношення понять. *Культура і мистецтво у сучасному світі.* 2019. Вип. 20. С. 169–177.
6. Піскун В. Формування культурного простору сучасної України: взаємодія українського і запозиченого. *Українознавчий альманах.* Вип. 5. Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2011. С. 106–108.
7. Степанова О. Національний культурний простір України: концептуальні засади розвитку і становлення : автореф. дис. ... доктора культурології : 26.00.01. Київ, 2017. 32 с.
8. Фесенко Г. Г. Роль музеїв у формуванні культурного простору України. Пространство литературы, искусства и образования – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами : сб. науч. трудов : по материалам VI междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 16 декабря 2011 г. / [под ред. А. Г. Романовского, Ю. И. Панфилова]. Харьков : НТУ «ХПИ», 2012. С. 184–189.
9. Філіна А. Культурний простір: основні його види та культурна діяльність суспільства щодо задоволення соціокультурних потреб громадян. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство.* 2016. Вип. 1. С. 82–86.
10. Шершньова О. В. Формування нової моделі культурного простору (на прикладі громад Рівненщини): монографія. Острог : ФОП-видавець Свинарчук Р. В., 2019. 344 с.
11. Braudel, Fernand (1979). *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century*, translated by Siân Reynolds, 3 vols.
12. Cassirer, Ernst (1985). *Symbol, Technik, Sprache: Aufsätze aus d. Jahren 1927-1933.* Hamburg: Mainer Verlag. pp. 93–119.
13. Heidegger, Martin (1969). *Zeit und Sein.* In: *Zur Sache des Denkens.* Tübingen, Niemeyer. pp. 5-31.
14. Kupiainen, Jari, Sevänen, Erkki, Stotesbury, John (2004). *Cultural Identity in Transition.* Atlantic Publishers and Distributors, New Delhi, India.
15. Moles, Abraham A. (1967). *Sociodynamique de la culture.* 343 p.
16. Rapoport, Amos (1977). *Human Aspects of Urban Form-Towards a Man Environment Approach to Urban Form and Design.* Oxford: Pergamon Press. 458 p.
17. Segers, Rien. T. (2002). *The Underestimated Strength of Cultural Identity Between Localising and Globalising Tendencies in European Union.* SPIEL: Siegener Periodicum zur Internationalen Empirischen Literaturwissenschaft. Jg. 21. Heft 2. pp. 159-177.
18. Thapar, Romila (2004). *Cultural Transaction and Early India: 'Tradition and Patronage'.* Comprising History and Beyond, Oxford University Press. 46 p.
19. Williams, Raymond (1983). *Keywords,* London: Fontana. 339 p.
20. Young, Robert M. (1994). *Mental Space.* Process Press. 200 p.

REFERENCES:

1. Hrytsenko, O. (2019). Cultural space and national culture: theoretical understanding and practical formation [Kulturnyi prostir i natsionalna kultura: teoretychne osmyslennia ta praktychne formuvannia]. Kyiv: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy [in Ukraine].
2. Davydenko, A. O. (2019). Cultural space as a basis for the formation of concepts [Kulturnyi prostir yak osnova formuvannia kontseptiv]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 2, 9, 84–87 [in Ukraine].
3. Zlobina, T. (2009). The role of cultural space in the process of formation of the Ukrainian political nation [Rol kulturnoho prostoru u protsesi stanovlennia ukrainskoi politychnoi natsii]. Phd thesis. Kyiv: NISD [in Ukraine].
4. Marchenko, V. V., Vitkalov, S. V. (2014). Regional cultural space of Ukraine as a factor in the activation of artistic initiative [Rehionalnyi kulturnyi prostir Ukrainy yak faktor aktyvizatsii mystetskoï initsiatyvy]. *Visnyk Mariupol'skoho derzhavnogo universytetu. Seriiia : Filozofiiia, kulturolohiia, sotsiolohiia*, 8, 44–49 [in Ukraine].
5. Oliinyk, O. M. (2019). Cultural space, communication, city: relationship of concepts [Kulturnyi prostir, komunikatsiia, misto: spivvidnoshennia poniat]. *Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti*, 20, 169–177 [in Ukraine].
6. Piskun, V. (2011). Formation of the cultural space of modern Ukraine: the interaction of the Ukrainian and the borrowed. [Formuvannia kulturnoho prostoru suchasnoi Ukrainy: vzaiemodiia ukrainskoho i zapozychenoho]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 5, 106–108 [in Ukraine].
7. Stepanova, O. (2017). National cultural space of Ukraine: conceptual foundations of development and formation [Natsionalnyi kulturnyi prostori Ukrainy: kontseptualni zasady rozvytku i stanovlennia] : avtoref. dys. ... doktora kulturolohii. Kyiv [in Ukraine].

8. Fesenko, H. H. (2012). The role of museums in shaping the cultural space of Ukraine [Rol muzeiv u formuvanni kulturnoho prostoru Ukrainy]. *Prostranstvo lyteratury, yskusstva y obrazovanyia – put k myru, sohlyasyiu y sotrudnychestvu mezhdru slavianskymy narodamy : sb. nauch. trudov : po materyalam VI mezhdunar. nauch.-prakt. konf.*, Kharkov, 16 dekabria 2011 h. / [pod red. A. H. Romanovskoho, Yu. Y. Panfylova]. Kharkov : NTU «KhPI», 184–189 [in Ukraine].
9. Filina, A. (2016). Cultural space: its main types and cultural activities of society in relation to the satisfaction of socio-cultural needs of citizens [Kulturnyi prostir: osnovni yoho vydy ta kulturna diialnist suspilstva shchodo zadovolennia sotsiokulturnykh potreb hromadian]. *Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo*, 1, 82–86 [in Ukraine].
10. Shershnova, O. V. (2019). Formation of a new model of cultural space (on the example of communities of the Rivne region) [Formuvannia novoi modeli kulturnoho prostoru (na prykladi hromad Rivnenshchyny)]. Ostroh : FOP-vydavets Svynarchuk R. V. [in Ukraine].
11. Braudel, Fernand (1979). *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century*, translated by Siân Reynolds [in English].
12. Cassirer, Ernst (1985). *Symbol, Technik, Sprache: Aufsätze aus d. Jahren 1927-1933*. Hamburg: Mainer Verlag, 93-119 [in German].
13. Heidegger, Martin (1969). *Zeit und Sein*. In: *Zur Sache des Denkens*. Tübingen, Niemeyer, 5-31 [in German].
14. Kupiainen, Jari, Sevänen, Erkki, Stotesbury, John (2004). *Cultural Identity in Transition*. Atlantic Publishers and Distributors, New Delhi, India Reynolds [in English].
15. Moles, Abraham A. (1967). *Sociodynamique de la culture* [in French].
16. Rapoport, Amos (1977). *Human Aspects of Urban Form-Towards a Man Environment Approach to Urban Form and Design*. Oxford: Pergamon Press [in English].
17. Segers, Rien. T. (2002). The Underestimated Strength of Cultural Identity Between Localising and Globalising Tendencies in European Union. *SPIEL: Siegener Periodicum zur Internationalen Empirischen Literaturwissenschaft*, 21, 2, 159-177 [in English].
18. Thapar, Romila (2004). *Cultural Transaction and Early India: 'Tradition and Patronage'*. Comprising History and Beyond, Oxford University Press [in English].
19. Williams, Raymond (1983). *Keywords*, London: Fontana [in English].
20. Young, Robert M. (1994). *Mental Space*. Process Press [in English].